

ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗКРИТТЮ ТА РОЗСЛІДУВАННЮ ПРОТИПРАВНОГО ЗАВОЛОДІННЯ ВІЙСЬКОВИМ МАЙНОМ ВІЙСЬКОВИМИ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ

ДАВИДЕНКО Валерій Степанович - кандидат юридичних наук, професор кафедри цивільних та кримінально-правових дисциплін Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

УДК: 343.98

*В статті розглянуті актуальні во-
просы сокрытия военными должностными
лицами преступлений, связанных с похищени-
ем военного имущества, а также противодей-
ствия их раскрытию и расследованию. Про-
анализированы наиболее типичные формы
противодействия, а также пути их преодо-
ления в условиях конкретных следственных
ситуаций.*

Ключові слова: викрадення військового майна;
приховування злочину; протидія розслідуванню; кру-
гова порука; прокурорсько-слідча практика; фактор
раптовості; психологічні реагенти.

Досягнення завдань досудового роз-
слідування злочину залежить від багатьох
складових, серед яких, на наш погляд, най-
більш важливим є результативність дій
слідчого, спрямованих на подолання про-
тидії зацікавлених осіб у встановленні істи-
ни у кримінальному провадженні.

Шкідливість цих дій, що є визначаль-
ним початком асоціальності їх цілеспрямо-
ваних проявів, також є одним із головних
джерел об'єктивного характеру, що фор-
мують рівень сприятливості перебігу кон-
кретних слідчих ситуацій. Цілком зрозумі-
ло, що головним суб'єктом перешкоджання
швидкому, повному та неупередженому
розслідуванню, насамперед, є особа зло-
чинця – центральний фігурант всіх наук
кримінального профілю. Проте не менш
зацікавленими у перешкодженні розсліду-
ванню злочинів, як правило, є й інші особи,
наприклад, родичі злочинця, друзі, інші

близькі йому особи, співучасники, яким
вдалось уникнути кримінального переслі-
дування.

Окремо можна виділити ще одну групу
не менш активних суб'єктів не лише прихо-
вування події злочину, але і протидії його
розслідуванню, якими можуть бути підлеглі
підозрюваного, його прямі та безпосеред-
ні керівники, з метою створити видимість
дисципліни та правопорядку в конкретно-
му відомстві, установі, організації тощо.

Щодо останньої категорії суб'єктів про-
тидії розслідуванню, то типовим їх при-
кладом в системі військових формувань
можуть бути підлеглі, а також безпосередні
та прямі командири та начальники військо-
вої службової особи, підозрюваної у проти-
правному заволодінні військовим майном.

Емпіричною основою нашого дослі-
дження стало вивчення та аналіз судової
та прокурорсько-слідчої практики з питань
протидії зазначеному виду військових зло-
чинів, зокрема опитування 205 прокурор-
сько-слідчих працівників спеціалізованих
прокуратур з нагляду за додержанням за-
конів у військовій сфері, а також 225 військо-
вих службових осіб. Якісний зміст опитаних
військових службових осіб склали коман-
дири (начальники) військових частин, за-
кладів, установ, їх заступники, начальники
служб, відділів та їх заступники, юрискон-
сульты військових частин, командири рот,
взводів, офіцери управління та ін.

На питання, які основні причини прихо-
вування командуванням військових частин

(військовим управлінням) від спеціалізованої прокуратури інформації про злочини серед підлеглих, 99 % респондентів відповіли, що це боязнь зіпсувати кар'єру, бути притягнутим до дисциплінарної відповідальності за злочини, вчинені підлеглими, зацікавленість у штучному створенні показової дисципліни серед підлеглих, пагубна практика оцінювати роботу командирів переважно за станом злочинності серед підлеглих, тиск вищого командування.

Схожу відповідь на зазначене питання дали і 51 % опитаних військових службових осіб, а також зазначили, що командуванням спочатку вживаються заходи самостійно відшукати викрадене майно, примусити винних осіб його повернути або поновити, зрештою вивести відсутнє майно з обліку шляхом списання, фіктивної видачі тощо. Крім того, окремі командири та начальники схильні приховувати злочини, вчинені підлеглими, щоб не мати зайвого клопоту під час досудового слідства та суду.

У ст. 426 Кримінального кодексу України (бездіяльність військової влади) передбачені підстави кримінальної відповідальності військової службової особи за умисне неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, а також інше умисне невиконання дій, які ця особа за своїми службовими обов'язками повинна була виконати.

Саме тому окремі командири та начальники військових частин чи установ, навіть після початку досудового розслідування, чому вони всіляко протидіяли, продовжують приховувати рівень суспільної небезпеки вчиненого викрадення військового майна, інші обставини, причини та умови вчинення злочину, чим також прагнуть нівелювати або виправдати свою особисту бездіяльність та уникнути покарання.

Проблеми приховування злочинів, а також протидії їх розкриттю та розслідуванню, до недавнього не становили предмет ґрунтовних досліджень у працях вітчизняних вчених-криміналістів.

Проте, за недавні часи так званої конверсії, також і за останні роки загострення

економічної і соціально-політичної кризи в державі, повсюдне розкрадання військового майна набуло загрозливо поширених масштабів. На наш погляд, було б поверхневим, а тому недоцільним, посилатися лише виключно на статистичну інформацію, хоча динаміка її окремих показників не лишає дослідників байдужими. Не менш інформативною є і думка опитаних працівників спеціалізованих прокуратур з нагляду за додержанням законів у війсьній сфері, 73 % із яких погодились із обґрунтованим припущенням, що викрадення, привласнення, вимагання військового майна, а також заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, становлять значну частину латентних злочинів. Ця обставина дає підстави вважати про високий рівень вчинення цих злочинів службовими особами вищої ланки, що, зокрема ускладнює витік інформації, має місце приховування злочинів командуванням із вище зазначених обставин, протидія певних службових осіб розкриттю цих злочинів та їх подальшому розслідуванню.

З цього ж приводу відомі вчені-криміналісти зазначають, що якщо раніше під протидією розслідуванню мали на увазі переважно різноманітні форми та способи приховування злочинів, то сьогодні це поняття набрало більш широкого змісту і може бути визначено як навмисна діяльність з метою перешкодити розслідуванню, і кінець кінцем встановленню істини по факту злочину [1, с. 691].

Також доцільно зазначити, що активізація приховування зокрема і військових злочинів та протидія їх розкриттю і розслідуванню, перебуває у причинному зв'язку не лише із соціально-економічними чинниками в країні. Це також є закономірним результатом зростання науково-технічного прогресу, який живить арсенал не лише правоохоронців, але і представників злочинного світу. Отже мобілізація інтелектуального протистояння будь-яким проявам протидії розкриттю і розслідуванню злочинів, на наш погляд, має стати визначальним завданням наукових доробок та практичних програм їх реалізації, про що свідчить і зростаюча практика наукових досліджень.

За останні роки цій проблемі присвячені окремі дослідження українських вчених-криміналістів [2; 3; 4; 5].

Отже, щодо злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням військовим майном військовими службовими особами, то можливо виділити дві основні форми протидії їх розслідуванню: 1) протидія розкриттю та розслідуванню розкрадань військового майна у формі приховування всіх обставин його вчинення як самими службовими особами – розкрадачами, так і іншими службовими та зацікавленими особами у приховуванні цих злочинів; 2) безпосередні форми та засоби протидії з боку зацікавлених осіб швидкому, повному та неупередженому з'ясуванню істини у кримінальному провадженні.

Що стосується першого різновиду протидії розкриттю та розслідуванню злочину у формі його приховування, то у вище зазначених умовах він може мати місце як до початку досудового розслідування, так і після. З цього ж приводу ми цілком погоджуємось з думкою окремих вчених, що за змістовною стороною способи приховування злочину можна поділити на наступні групи:

- 1) приховування інформації і (або) її носіїв;
- 2) знищення інформації і (або) її носіїв;
- 3) маскуванню інформації і (або) її носіїв;
- 4) фальсифікація інформації і (або) її носіїв;
- 5) змішані способи приховування злочину [1, с. 694].

Теоретична сторона наших висновків знаходить цілковите підтвердження емпіричною базою. Результати вивчення та аналізу прокурорсько-слідчої практики свідчать, що більш типовими способами приховування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням військовим майном військовими службовими особами є:

1) знищення або псування обліково-звітних, прибутково-видаткових документів як навмисно, так і шляхом складання актів знищення у зв'язку із закінченням строку збереження документів;

2) виведення майна з обліку шляхом його списання по облікових

документах(начебто за збігом терміну його використання, пошкодження в разі стихійного лиха, військових навчань тощо);

3) оформлення фіктивних накладних, актів (інших документів) начебто переміщення (передачі) майна в інші військові частини, установи, організації. З цією метою також можлива підробка певних фінансово-господарських документів реальної передачі військового майна, в яких його кількісні показники будуть дещо збільшені;

4) підпал (інше знищення) сховищ, інших об'єктів зберігання військового майна з метою приховати його нестачу;

5) інсценування крадіжок шляхом проникнення сторонніх осіб в сховища, склади, арсенали, комори підрозділів тощо.

Щодо другої форми протидії розслідуванню зазначеної категорії злочинів, то вона має місце в типових для неї обставинах вже після початку досудового розслідування. Головне завдання протидіючої сторони - всіляко перешкоджати виявленню всіх обставин, причин і умов вчинення злочину, тобто достатніх доказів для підозри певної службової особи чи групи осіб, повідомлення їх про підозру та подальшого звернення до суду з обвинувальним актом.

На наш погляд, більш типовими складовими саме цієї форми протидії можуть бути:

1) різноманітні форми протидії (залякування, підкупи, умовляння свідків, знищення джерел доказової інформації та ін.) головними фігурантами протиправного заволодіння військовим майном;

2) протидія по особистим мотивам родичами злочинця, близькими йому особами, друзями або по їх проханням (замовленню);

3) застосування неправомірного впливу на суб'єктів кримінального провадження з боку зацікавлених осіб (підкуп, погрози, залякування, шантаж, перешкоджання продуктивним умовам розслідування та ін.);

4) протидія розслідуванню злочину із так званої солідарності із злочинцем іншими службовими та матеріально-відповідальними особами військової частини, які у своїй діяльності практикують викрадення

військового майна. Таким особам, із зрозумілих обставин, вкрай не вигідний успішний результат (прецедент) розслідування злочину;

5) протидія з боку підлеглих підозрюваної службової особи, правослухняність яких не є бездоганною або які безпосередньо пов'язані із протиправною діяльністю їх керівника;

6) протидія розслідуванню злочину службовими особами (керівниками) вищої ланки, які через корумповані зв'язки можуть бути причетними до протиправних дій і також не зацікавлені у виявленні всіх обставин, причин і умов, які сприяли вчиненню злочину;

7) приховування криміналістично-важливої інформації як форма протидії із хибного розуміння товариськості, корпоративних інтересів, усталених традицій та звичаїв кримінальної субкультури [6], у військовому середовищі.

Залежно від рівня сприяльності та інших умов перебігу слідчої ситуації, протидія розслідуванню злочину може мати і інший характер, проте більшість її складових є закономірним наслідком кругової поруки.

У системі протидії розслідуванню злочинів, зацікавленими у цьому особами можуть бути використані, крім згаданих, й інші тактичні різновиди її забезпечення, інтелектуальні дані протидіючої особи, насамперед, у ході проведення вербальних слідчих дій. Найтиповішими зразками цих проявів можуть бути:

1) перекручування інформації про злочин з метою заплутати розслідування, надати йому інший, хибний напрямок;

2) завідомо неправдиве інформування слідчого про неіснуючі обставини, про інших осіб, як реальних, так і неіснуючих, перевірка яких займе час, матеріальні та людські ресурси, що не сприятиме динаміці розслідування;

3) посилання допитуваних на обставини, неправдиве алібі та ін., які, на їх розсуд, цілком або частково виправдовуватимуть протиправну діяльність (бездіяльність) та перевірка яких також ускладнить процес розслідування;

4) посилання допитуваного на забування конкретної інформації, симуляція або агравація захворювання та ін.

Сучасна криміналістична тактика містить потужний арсенал рекомендацій, спрямованих на сприяння суб'єктам кримінального провадження у досягненні його завдань. Проте слідчі ситуації при розслідуванні окремих військових злочинів у Збройних Силах України донедавна не були предметом достатньої уваги з боку вчених-криміналістів. Враховуючи їх специфічну відзнаку, на наш погляд, доцільно звернути увагу на окремі тактичні особливості подолання найбільш розповсюдженої кругової поруки при розслідуванні зазначеної категорії злочинів.

Структурно кругова порука започаткована на авторитеті лідера мікрогрупи негативної суспільної спрямованості, а також його ближчого оточення. Кругова порука, як монолітна складова протидіючої сторони, базується на спільності інтересів її членів. Проте, як мініатюрний різновид соціального характеру, ця мікрогрупа складається не лише з її лідера та його оточення, але також із військовослужбовців, які більш або менш активно підтримують інтереси верхівки.

Саме тому, насамперед, необхідно з'ясувати роль та значення кожного фігуранта кругової поруки. Крім того, належить виявити її більш пасивних членів, а також найбільш молодих як за віком, так і за часом перебування в певній мікрогрупі. Важливо виявити і таких, які зазнали образ, приниження, негативне ставлення з боку лідера або його найближчого оточення. Саме таких осіб легше переконати у протиправності та недоцільності їх дій та схилити до сприяння у встановленні істини.

Неабияке значення матиме і застосування фактору раптовості [7] при виконанні окремих слідчих (розшукових) дій, прийнятті процесуальних рішень, а також використання психологічних реагентів та рефлексивне управління контактною взаємодією під час допитів [8, с. 287-308].

Отже, протидія розкриттю та розслідуванню протиправного заволодіння вій-

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто актуальні питання приховування військовими службовими особами злочинів, пов'язаних із викраденням військового майна, а також протидії їх розкриттю та розслідуванню. Проаналізовано найбільш типові форми протидії, а також шляхи її подолання в умовах конкретних слідчих ситуацій.

SUMMARY

The topical issues of concealment of crimes by military officials related to the theft of military property as well as resistance to their detection and investigation are considered in the article. The most typical forms of resistance as well as the ways of their overcoming in the context of specific investigative situations are analyzed.

ськовим майном військовими службовими особами фактично закладена в механізм вчинення злочину на стадії приховування його слідів та наслідків. Її головною метою є уникнення виявлення факту вчинення злочину, а після початку досудового розслідування, перешкоджання йому з метою уникнення кримінальної відповідальності або її мінімізації.

Література:

1. Криміналістика: Учеб. для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; Под ред. Р.С. Белкина. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА- М, 1999. – 990 с.
2. Іщенко А.В. Наукове забезпечення протидії злочинності: Посібник /А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, Я.Ю. Кондратьєв. – К.: Нац. акад. внутр. справ України. – 2002. – 224 с.
3. Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / -Р.М. Шехавцов. – Луганськ, 2003. – 246 с.
4. Лисиченко В.К. Основи подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: навч. посібник / В.К. Лисиченко, Р.М. Шехавцов – Луганськ: МВС України; Луганська академія внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України, 2004. – 176 с.
5. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.В. Александренко. – К., 2004. – 20 с.
6. Пирожков В.Ф. Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура) / В.Ф. Пирожков. – Тверь: ИПП “Приз”, 1994. – 320 с.
7. Игнатъев М.Е. Фактор внезапности, его процессуальное и криминалистическое значение для расследования преступлений / М.Е. Игнатъев – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2004. – 144 с.
8. Зорин Г.А. Руководство по тактике допроса: Учеб.-практ. Пособие / Г.А. Зорин. – М.: ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2001. – 320 с.